

Sociální politika států evropských.

Přednáška ve slavnostním valném shromáždění České akademie věd a umění
dne 2. prosince 1894.
(Almanach České Akademie, ročník V., 1895.)

Ryze novověkým, hojně užívaným a zřídka definovaným slovem »sociální politika« vyrozumívá se účinkování moci veřejné zákonodárstvím a správou ve prospěch těch společenských tříd, které procesem životním, probíhajícím na kolejích právních řádů až dotud platných, obmezeny neb ohrozeny jsou v podmínkách svého bytí a prospívání. Ačkoliv účinkování to mluvčími dotčených tříd vyžadováno a vynucováno bývá s výlučným zřetelem na jejich zvláštní zájem třídní, dosah i způsob jeho uskutečnění určen bývá zřetelem na zdárnější celkový rozvoj společenský neb aspoň — při méně ideálním pojetí — snahou, aby uchráněn byl celek společenský hrozících jemu otrávení a břitkých převratů.

Duch, ve kterém se uskutečnil přechod ze starých řádů v moderní zřízení společenské, byl ryze individualistický. Ovládnuv nejprve západoevropskou filosofii, podmanil si ve druhé polovici minulého věku literaturu národohospodářskou, v deklaraci práv lidských stvořil heslo politického převratu revoluce francouzské a soustavou svobodné soutěže opanoval život hospodářský ve zřízeních výrobních i trhových a v rozdělování důchodů. Tato soustava svou celou podstatou nepřipouštěla jakéhokoliv zvláštního zakročování moci státní ve prospěch některé společenské třídy. »Laissez faire, laissez passer« znamená negaci všeliké pozitivní politiky sociální, negaci její oprávněnosti i její účelnosti.

Jest známo, kterak běh událostí — i na samé klasické půdě hospodářského liberalismu, v Anglii — zvrátil víru ve správnost této negace. Přesvědčení o sociálním poslání státu není na konci XIX. věku mezi civilizovanými národy světa méně mocné, nežli bylo před sto lety přesvědčení o pravém opaku. A není vzdělaného státu, aby nebyl podnikl na půdě té ne-li víc, aspoň nějaký počáteční krok. Platí to předem o jedné větvi sociální politiky — té, která za často bývá pokládána za sociální politiku kat' exochen — o sociální politice vzhledem ke třídě za mzdu pracující. Ano právě vzhledem k ní došla již obecnost řečeného přesvědčení výrazu jaksi slavnostního mezinárodní konferencí o upravení práce v závodech průmyslových a dolových, svolanou císařem Vilémem II. za auspicií Lva XIII. r. 1890 do Berlína a obeslanou zástupci všech evropských států, vyjímajíc balkánské a Rusko.

Než i bez ohledu na tuto skutečnost, významnější zajisté svým účinkem mravním nežli pozitivním obsahem konferenčních usnesení, poskytuje studium novověké sociální politiky evropských států v příčině dělnictva námezdného hojnost dokladů, že tu panuje shoda nejen v základním východišti a cílech konečných, nýbrž z nemalé části též v prostředcích, shoda mnohem větší a obecnější, nežli ve kterékoliv jiné větvi sociální politiky. Jak naprosto rozdílné jsou na př. cíle a cesty sociální politiky v oboru agrárním v zemích, které dosud zachovaly svůj střední stav vlastníků zemědělských a mají pouze o jeho udržení pečovat, naproti těm, které ho již více méně pozbyly.

A proto budiž i mně dovoleno, abych obmezil své dnešní úvahy na tu větev sociální politiky, která ve směrech i prostředcích vykazuje poměrně největší míru mezinárodní shody, při čemž kladu si úkol dvojitý:

předně: vytknouti nejvýznačnější momenty vývoje podle hlavních oborů, které objímá již dnes tato veliká větev politiky sociální ve státech na poli tom nejpokročilejších a příklady podanými na jiné působících;

druhé pak: naznačiti cíle bližší a konečné, k nimž tento vývoj směřuje.

Z hlavních oborů právě dotčených nám, majícím na zřeteli především utěšený krok, jenž učiněn byl v našem zákonodárství let osmdesátých, tkví ovšem především na myslí dva, totiž

tak zv. ochrana dělnická, zahrnující zákazy i normy pozitivní, kterými se kladou obsahu úmluv mezi dělníkem a podnikatelem pevné neporušitelné hranice ve prospěch fysického, mravního a — pokud jde o mládež dělnickou — také intelektuálního dobra chráněných vrstev dělnických, i potřebnou ku provedení kontrolu; a pak

dělnické pojišťování, při němž působnost státní moci — ať již jest pouze podněcující či donucující, ať jen volnému počínu dává podklady či se odhodlává k důsažné organisaci — má na zřeteli nejnutnější hmotné zabezpečení dělníků vlastní jich pospolitou pomocí pro případy přechodné neb trvalé bezvýdělečnosti.

Leč tím ani hlavní obory nejsou vyčerpány. Stát již dávno byl nucen zaujmouti určité stanovisko naproti dělnickým koalicím, t. j. sdružením pro společný postup ve sporech o podmínky práce a mzdy, a neméně též k otázce smírného vyřizování sporů těch obojstrannými výbory; konečně pak nemohl se vyhnouti problémům zájmového zastoupení dělnictva vůbec a pravidelného organisovaného zpravodajství o poměrech práce námezdné.

*

Mateřskou zemí moderních zákonů k ochraně dělnictva jest Anglie. Mohlo by arci býti odporováno tomu tvrzení důkazem, že již před prvním továrním zákonem anglickým věnována byla v Rakousku nejvyšším rozhodnutím z r. 1786 a dekretem dvorské kanceláře z r. 1787 pozor-
nost poměrům učňů fabričních a dříve již reglementem sklářským z r. 1767 předpisovány minimální sazby a způsoby zúčtování i výplaty mzdy v od-
větví průmyslovém obmysleném zvláštní péčí správy veřejné. Ba ještě více mohlo by se zdáti oprávněným přiřknouti palmu přednosti Švýcarsku, kde již dávno před těmi prvými pokusy rakouskými kanton curyšský chránil i dospělé dělníky svého textilního průmyslu minimálními sazbami mzdo-
vými a jinými předpisy proti zkrácení na výdělku. Ale přes to zůstane ne-
pochybnou přednost Anglie, přednost, která jest mnohem méně zásluhou, nežli spíše prostým důsledkem událostí. Na půdě anglické totiž vznikly nejprv ony sociální poměry, ze kterých se zrodila novověká podoba ochrany dělnické. Zatím co na této straně lamancheské úžiny připravovala se ve-
liká, světodějná revoluce politická, uskutečňoval se v Anglii účinkem pa-
mátných vynálezů převrat neméně epochální v technice výrobní. Nejprve pak v tamním průmyslu textilním se zahostila novověká velkovýroba kapi-
talistická se snahou po době pracovní jak možná dlouhé a nepřetržité a s laktnou honbou po laciné síle dětí a žen.

Na prahu novověké ochrany dělnické stojí děti fabriční. Jimi výhradně se zabývá první anglický zákon tovární z r. 1802, co do působnosti ještě obmezený na továrny průmyslu bavlnového a vlnového. Zákon neurčuje ani ještě tyto své chráněnce bližším udáním hranic stáří, přihlíží k nim jako k učňům a zapovídáje zaměstnávatí jich více než 12 hodin denně, vylučuje zároveň práci jejich noční. Teprve od r. 1819 počíná se určitým rozlišová-
ním dětí z práce tovární vyloučených (do 9 let věku) a dětí připuštěných, avšak chráněných, až pak r. 1831 zavádí se — stále ještě v obmezení na řečené továrny textilní — v kategorii připuštěných roztrídění, odtud v obecný zvyk zavedené, na »děti« a »mladistvé«; k oněm počítají se 9—13letí, k těmto 13—18 letí. Hořejší hranice osmnácti let pro chráněnce mladistvé zachována v Anglii až podnes, kdežto z části od r. 1874 a obecně od 1878 zvýšena spodní hranice věku v kategorii připuštěných »dětí« na 10, vrchní na 14 let. Starý, 12hodinný maximální den pracovní byl pro »děti« teprve roku 1834 snížen na 9 hodin. Rokem 1844 vystupuje, stále arci jen pro továrny textilní, žena bez ohledu na věk mezi dělníky chrá-
něné a postavena jest v té příčině na roveň »mladistvým«. Zatím již od r. 1834 zavedeno charakteristické pro anglické ochranné zákonodárství sta-
novení dovolené doby pracovní pro osoby chráněné způsobem dvojím, to-

tiž nejvyšší dovolenou dobou zaměstnání za den a zároveň maximálním počtem dovolených při tom pracovních hodin týdenních, při čemž suma týdenní je menší nežli šestinásobný počet maximální pracovní doby denní a to se zřetelem na zkrácené zaměstnání v den sobotní. Takto již skutečná dovolená doba pracovní pro děti do 14 let činí od roku 1834 průměrně 8 hodin denně, pro mladistvé do 18 let a jim pak na roveň postavené ženy vůbec $11\frac{1}{2}$ hodiny a má místo pouze mezi $5\frac{1}{2}$ hodinou ranní a $8\frac{1}{2}$ večerní, tedy s vyloučením práce noční pro všechny chráněnce. Položením lhůty časové, v níž dovolený maximální počet pracovních hodin proběhnouti musí, mezi 6. hodinu ranní a 6. večerní — do kteréz doby se vejíti musí i $1\frac{1}{2}$ hodiny přestávek povinných — sražena zákony z let 1850 a 1853 nejdelší dovolená doba skutečné denní práce mladistvých a žen na $10\frac{1}{2}$, průměrná — hledíc k sobotní prázdní odpolední — na 10 hodin denně. Byly ostatně až do konce roku 1833 předpisy ochranné na mnoze mrtvou literou; teprve od té doby zabezpečeno jest účinné provádění, k němuž úřady self-governementu osvědčily se býti naprosto nedostatečnými, skrze zvláštní zeměpanské orgány nadané obsáhlými pravomocemi. Tak ponejprv uvedena ve skutek inspekce tovární, dnes již obecně pokládána za nevyhnutelný článek každé řádné soustavy ochrany dělnické a také již tou dobou valně rozšířená po Evropě.

Od roku 1845 rozšiřuje se ochranná soustava právě vylíčená, dosud však obmezená na přádelny a tkalcovny vlnářské a bavlnářské, na jiné obory továren; nejprve až do r. 1860 na nejbliže spřízněné, až rokem 1867 zahrnuje ne pouze továrny, nýbrž i dílny menší, předpokládajíc arci, že tyto továrny neb dílny zaměstnávají nějaké osoby chráněné. »Zákonodárství tovární« — tak po dlouhou dobu zněl odborný název této větve zákonodárské — rozšiřuje se v zákonnou ochranu dělníků.

Po několika doplňcích, provedených během let následujících, dospívá konečně Anglie k obsáhlé souhrnné kodifikaci z r. 1878, která ochrany a dozoru účastnými učinila i »dětí« a »mladistvé« zaměstnané v dílnách do- mácných, dovolujíc vůbec užívati dětí, t. j. 10—14 (výjimečně 13) letých, pouze v rozdělených řadách dopoledních a odpoledních a nejvýše po čas rovnající se polovici maximální denní pracovní doby mladistvých dělníků a žen. Tato pak sama vypadá nyní — při jistých rozdílnostech šetřících zvláštností rozličných odvětví výrobních — pro obor textilní po srážce předepsaných odpočinků a sobotní prázdně odpolední průměrem skutečně na $9\frac{1}{2}$, pro ostatní větve na 10 hodin denně. Nehledíc k sobotě a k obecnému předpisu klidu nedělního předepsán ještě určitý počet zvláštních prázdninových půldní do roka. Konečně pak zákonem z r. 1891 zvýšen věk

děti vyloučených z práce tovární na rok 11. a ponejprv pojaty v ochranu i ženy v závodech výhradně ženské síly zaměstnávajících. Před tím již byla se Shop hours Regulations Act z r. 1886 i o to postarala, aby předpis o maximální době pracovní mladistvých nebyl obcházen ani vedlejším zaměstnáním v prodávárnách. Pro hornictví pak dány byly předpisy v podobnostech sice odchylné, nesoucí se ale celkem v témže duchu.

Tak jeví se nám nynější anglické právo ochranné jako výsledek postupného vývoje takměř stoletého, jehož obraz bylo by k potřebné úplnosti třeba doplniti všelikými podrobnostmi ochranných předpisů ostatních, jako zejména o zdravotních a bezpečnostních opatřeních, kterých jednotlivé zárodky rovněž již byly obsaženy v prvním zákoně z 1802 a které se také krok za krokem zdokonalovaly přiléhajíc stále více k různostem moderní techniky.

Avšak jedna věc zůstává charakteristickou pro celý vývoj i přítomný stav anglické ochrany dělnické. Ona se zásadně obmezuje na vytčené chráněné kategorie dělnické; všechny její předpisy platí jen pro závody, kde zaměstnávají se děti, mladiství a ženy, a na takové jediné se vztahuje působnost inspektorů státních. Houževně trvá zákonodárce na přesvědčení, že dělníci mužští, starší osmnácti let, mají a dovedou se sami chrániti. Jedinou výjimku — pomíneme-li zvláštní již starší předpisy o dílnách pekařských — činí zákon zostřující proti normám obecného práva ručení podnikatele za úrazy dělníků, rovněž pak zákony proti trucku, t. j. proti zkrácením výplatou mzdy v naturalích. V závodech, kde dospělí dělníci mužští pracují vedle osob chráněných, připadly ostatně výhody mladistvých a žen se týkající fakticky též jim. Kde nepracují v týchž závodech podle chráněných, tam dovedli si dělníci dospělí zjednati podobných výhod organizovanou svépomocí, o níž stane se ještě zmínka.

Ve státech pevniny ty poměry výrobní a společenské, které v Anglii vyvolaly a k postupnému zdokonalení vedly dělnickou ochranu, dospívaly mnohem později na stupně příbuzné. Bylo tudíž státům pevniny možno opírat se o hotový vzor. Proto schází zákonům jejich především nenáhlé rozšiřování na jednotlivé větve výrobní, proto předpisy jejich mají již podobu povšechnou pro všechny průmyslové skupiny: nejvýše že účtují s různostmi forem provozovacích, činíce tedy jisté rozdíly v ustanoveních jednak pro továrny, jednak pro závody menší, kdežto tak zv. výroby domácí z pravidla se nedotýkají. V tom ale shoduje se valná skupina států evropských s Anglií, že v nejvlastnějším oboru ochrany dělnické obmezují se zásadně na určité kategorie osob chráněných.

To stanovíště především zaujímá Francie, jejíž ochranné zákony po-

činají teprve roku 1841. Zákon z roku toho obmezuje se ještě na pouhou ochranu mládeže, kterou již od dokonaného osmého roku připouští ku pravidelné práci výrobní a to 8—12leté nejvýše k šestihodinné, 12—16leté ku 12hodinné, dělené arci nařizenými odpočinky. Jest sice pravda, že únorová revoluce z roku 1848 vymohla 12hodinný maximální den pracovní i pro dělníky dospělé, ale další vývoj dělnické ochrany francouzské zůstal beze vší souvislosti s tímto zákonem, kterýž v přítomné době jakožto ochranný vlastně nic neznamená. Po přestávce více než třicetileté pošinul zákon z roku 1874 hranice věku dětí vyloučených na 10 let, ponechav jinak hranice stáří do 12 a do 16 let pro stará maxima 6 a 12hodinného zaměstnání, s výjimkou jedinou, totiž 10hodinné nejvyšší doby pracovní pro učně mladší 14 let. Podstatný krok učiněn pouze v tom směru, že vyloučena práce noční pro hochy do 16 let a pro nezletilé dívky. A zase teprve bezmála po dvaceti letech, totiž ochranným zákonem z r. 1892, postoupil zákonodárce dále. Neboť vyloučil děti do 13 let (výminečně do 12 let) ze zaměstnání v závodech, čímž předstihl Anglii; předepsal pro věk do 16 let nejvyšší skutečnou dobu zaměstnání na 10 hodin, pro věk do 18 let a pro ženy na 11 hodin denně; vyloučil konečně mladistvé do 18 let, nezletilé dívky a ženy vdané z prací nočních. Však i předpis nedělního klidu stanověn jest pouze pro všechny uvedené chráněné kategorie, a také jen pro závody, jež zaměstnávají chráněné dělníky, platí podrobné předpisy k ochraně života a zdraví. Vynikající stránkou francouzské ochrany dělnické jest obsáhlá specifikace závodů a částí závodových, ve kterých pro vyšší míru nebezpečí buď naprosto zapovězeno neb jen s určitými výhradami dovoleno jest užívati jednotlivých kategorií osob chráněných. Do pečlivých podrobností proveden jest zákony z roku 1874 a 1892 dozor prováděcí uložený dvojímu druhu inspektorů a kromě nich ještě zvláštním komisím, kterýmž přísluší též podávati znalecká zdání ve věcech ochrany dělnické.

Na stanovišti pouhé ochrany mládeže a žen zůstalo ještě i zákonem z roku 1889 Nizozemsko, které až do té doby znalo vůbec jen záповěď práce dětí u věku do 12 let, nyní pak alespoň pro mladistvé do 16 let a pro ženy vyloučilo zaměstnání noční a předepsalo nedělní klid, zůstavivši moci nařizovací označiti závody, ve kterých tito mladiství a ženy nesmějí, neb jen podmínečně smějí býti zaměstnání. Ještě obmezenější jest konečně ochrana v Itálii, Dánsku a Švédsku i v posledních příslušných zákonech z roků 1886, 1873 a 1881, neboť zahrnuje jen děti a mladistvé. Ani pak na ten stupeň úplně se nepovznesla dosud Belgie, kdež jediné ustanovení, vylučující hochy do 12 a dívky do 14 let z dolových prací podzemních, nebylo zavedeno ani zákonem, nýbrž nařízením královským roku 1884. Zákon ve

směru ochranném nezmohl se dosud na víc nežli na ochranu proti vykořisťování truckem a na záповěď užívání mladistvých při živnostech potulných. Jak značně vynikla v té příčině nad vysoce průmyslovou Belgií veliká východoevropská říše agrární, která má ve svých zákonech jen pro továrny určených z let 1882—1886 předpisy v duchu moderním, vštěpené arci na hospodářské a společenské zvláštnosti země. Zajímavější ještě nežli zákon z roku 1882, který pro 12—15leté předepsal normální pracovní den, a zákon z roku 1884, který mladistvé do 17 let a ženy z noční práce vyloučil, jest ruský »všeobecný zákon tovární« z roku 1886 pro velikou důkladnost, s jakou vniká do všelikých podrobností úmluv pracovních a poměru námezdního, a neméně poutavým zjevem jest v guberniích některých trvání zvláštních státních úřadů složených z rozličných úředníků státních a zástupců odborných, kterýmž úřadům přísluší netoliko rozhodovati o stížnostech proti správcům továren nebo proti vládním inspektorům továrním, nýbrž i vydávati závazná nařízení k ochraně zdraví a života i mravnosti při práci a v příčině ubytování dělníků v místnostech továrních.

Na rozdíl od Anglie a jiných již jmenovaných států vyvíjejí se — počínajíc pruskou ordre královskou z roku 1839 — ochranné předpisy států německých bez úzkostlivého, zásadního obmezování na určité druhy chráněnců, ale ovšem s intensivností jen pomalu pokračující. Kategorie zvláště chráněných obmezovala se dokonce ještě v živnostenském řádě severoněmeckém z r. 1869, později na celou říši rozšířeném, pouze na děti a na mladistvé. Také novela z r. 1878 se nepovznesla na výši rovnorodou se současným anglickým zákonem, ač uvedla ponejprv ženu mezi chráněnce zákonné aspoň potud, že zapověděla noční práci žen a dala spolkové radě moc vyloučiti je ze závodů neb výrobních procesů zdraví neb mravnosti nebezpečných, a že dále zdokonalila ochranu mladistvých vytčením dvou stupňů věku — od 12 do 14, od 14 do 16 let — i pečlivějším propracováním předpisů o podmínkách a mezích jejich zaměstnání. K tomu však přidány dokonalejší předpisy k ochraně všech dělníků nejen proti trucku, nýbrž i proti ohrožením zdraví i života, ve kterýchžto posléz řečených směrech prováděcí nařízení, svědčící povaze a zvláštnostem jednotlivých větví výrobních, byla zůstavena moci výkonné. Všecko mnohostranné další úsilí o stupňování ochrany odráželo se o nechuť říšského kancléře, a tak se stalo, že rakouské zákony z let osmdesátých značnou měrou předstihly německé.

Nový německý zákon, vydaný již po konferenci berlínské r. 1891, konečně sice zdokonalil ochranu mladistvých a žen, ale nepodařilo se zjednati zároveň průchod návrhům na zavedení maximálního normálního dne pracovního pro dělníky dospělé, a v tom kuse spočívá přednost, kterou dosud

mají rakouské a švýcarské zákony ochranné proti německým. Švýcarsko učinivši ochranu dělnickou, dříve přenechanou zákonodárství kantonálnímu, úkolem spolkovým v zákoně z r. 1877, nejenom dovedlo ochranu mladistvých a žen (obzvláště s humánním zřetelem k šestinedělkám) na nejvyšší posud dosažený stupeň, nýbrž předepsalo též všeobecný normální den pracovní o jedenácti, před nedělemi a svátky o deseti hodinách i pro dospělé dělníky v továrnách a zůstavilo zároveň kantonům, aby rozšířily ustanovení to i na jiné druhy závodů.

Rakousko pak, jehož zákony z r. 1883—1885 zde pokládám za známé, sice v některých podrobnostech ochrany mladistvých osob zůstává dosud za Švýcarskem, ale následovalo příkladu jeho, pokud běží o normální pracovní den v továrnách, a způsobilo svými předpisy, že jeho ochranné zákonodárství řadí se dnes vedle švýcarského a v jistém směru i anglického mezi nejpokročilejší z evropských.

Zásady ochrany dělnické, ujednané na konferenci berlínské, byly již před tou konferencí švýcarským zákonodárstvím vesměs, rakouským pak až na malou výjimku uskutečněny, ba z části předstiženy; účinek svůj vykonaly po té v Německu a Francii v zákonech jejich z roku 1891 a 1892 i osvědčí jej nepochybně též jinde.

*

Obraz podstatně rozdílný vývojem i stavem přítomným podává nám druhý z hlavních oborů sociální politiky nás zde zajímajících. Jeví-li se nám odchylky v ochranných zákonech rozličných států evropských, byť byly sebe značnější, přece jen jako pouhé rozdíly stupňové, staví se nám na oči v přítomných úpravách po j i š t ě n í d ě l n i c k é h o podstatné rozdíly co do základů a způsobů provedení. Jakožto krajní zástupcové dvou na ten čas nejobsáhleji uskutečněných typických tvarů organisace stojí tu proti sobě Anglie a Německo.

V Anglii vyvinulo se pojišťování dělnické v nejtěsnější souvislosti se svépomocnou organisací dělnickou, jejíž pro tuto otázku nejzávažnější zjevy jsou Friendly Societies — výpomocné spolky ne vesměs pouze dělnické — a Trades Unions, veliká odborná sdružení dělníků. Zákon naproti oběma nečiní víc, než že udílí jim jisté výhody, především pak práva korporační, když ony se podrobí určitým podmínkám. Friendly Societies ponejvíc pěstují jen pojištění nemocenské a pohřební. Za to Trades Unions působnost svou vztahují na všeliké směry pojištění, neprovádějíce je arci jako svůj úkol jediný. Ba ono jim bylo původně věcí zcela podružnou

a teprve během doby vzrostlo v úkol ostatním oborům jejich činnosti rovnocenný. A právě proces, jakým se to stalo, náleží k nejzajímavějším stránkám novověkých dějin sociálních. Nebudu vyličovati podrobně, kterak tyto dělnické jednoty povstaly prvotně jako místní sdružení dělníků téže větve výrobní ke sjednocení vymáhání příznivých podmínek pracovních a zlepšení mzdy i vynucování toho stávkami; jak svou organizaci postupně rozvinuly — zachovávajíce si ráz sdružení odborně cvičeného dělnictva téhož pracovního odvětví — v jednotná odborná sdružení národní, t. j. na celé území státní svou působnost vztahující s ústředním řízením a místními svazky; kterak se sloučení taková s členstvem méně četným »amalgamovala« s jinými příbuznými v četnější a proto silnější, i jak konečně byly zavedeny sjezdy zástupců všech Trades Unions k rokování o důležitostech všem společných. I to budiž jen slovem naznačeno, jak v těchto sdruženích pouhá příprava bojovné pohotovosti pro stávku jala se ustupovati pravidelné organizaci nabídky pracovní prostředkováním práce, řízením migrace sil dělnických dle potřeby a místních poměrů živnosti, a jak o tato ústrojí bezpečně se mohla opřítí zařízení ke smírnému ujednávání podmínek pracovních a mezdních zvolenými výbory podnikatelů a dělníků. Zde hlavně jest důležité, že Trades Unions vedle pojištění pro případ stávky i nahodilé nezaviněné prázdně počaly pěstovati též ostatní větve pojištění, jako nemocenské, invalidní, vdovské a sirotčí. To sice se nedálo veskrz na základě přesných pravidel pojišťovacích, ale za to obsáhlost úkolu a snaha nezkracovati jemu fondy nastřádané vyvolala větší opatrnost v podstupování stávek, a zájem členstva na zachování organizace pro ně tak všestranně užitečné jest povždy dosti živým, že ono nevzpírá se ani mimořádným břemenům, aby pokladna zůstala dostojnou. Příklad daný přiměl novější dobou v Anglii k následování i dělnictvo necvičené, nádenické, kde vystupuje v určitých odvětvích soustředěněji, jako na př. dělnictvo doků londýnských; arci tu mají dosud ještě větší úlohu snahy a cíle, na něž se odborná sdružení cvičených dělníků obmezovala ve svých počátcích.

Tak povstaly organizace mohutností a svérázností svého druhu jedině, jejichž budování připoutalo na dlouhé doby pozornost dělnictva k jeho vlastním zájmům hospodářským a nedalo nabýti vrchu neplodnému povšechnému politisování. Dnes zahrnuje organizace ta v Anglii na 1½ milionu cvičených dělníků, jichž majetek jde do milionů liber šterl. Jedině sdružení spojených dělníků strojnických, jež čítalo r. 1890 67.928 členů, poskytlo toho roku 33.524 liber šterl. na podpory soudruhům prázdnicím,

95.176 liber šterl. podpor nemocenských, starobních, úrazových a pohřebních a mělo koncem řečeného roku jmění 239. 500 liber šterl.

Na zásadní myšlenke stejné, t. j. na spoléhání ve svépomoc dělníků a po případě v prohlédavost podnikatelů, trvá vzhledem k pojišťování dělnickému až podnes většina států evropských. Nejvýše že vydávají jako Anglie regulativy, zabezpečující spořádané hospodaření a odměňující dobrovolné jim se podrobení zákonnými výhodami, anebo že pro jisté obory pojištění zřizují veřejné ústavy, přístupné arci i kruhům nedělnickým, jako zřídila Francie svou »Caisse de retraite« a svou »Caisse d'assurance en cas de décès«, nebo jako též Anglie učinila, spojivši pojišťování starobní se svou poštovní spořitelnou, anebo jako se stalo i novější dobou v Itálii zřízením národního ústavu pro pojištění úrazové vlivem vlády a hmotným přispěním několika bank a spořitelen.

Leč svépomocná sdružení nenabyla ve státech ostatních právě pro veliké větve pojišťování dělnického ani přibližně toho významu jako v Anglii, protože v povaze lidu samé nebylo oněch silných osobních vlastností, které zjednaly anglickým Trades Unions jich dnešní veliký rozsah a váhu, jíž děkovati jest mimo jiné i za to, že dělnictvo je s to, aby platilo potřebné příspěvky.

A právě tato skutečnost staví teprve do pravého světla mohutnou koncepci, kterou energická ruka Bismarckova v život uvedla nynější německou organizaci pojišťování dělnického. Jak zdráhavou a odpřavou byla té doby sociální politika německá v oboru ochrany dělnické, tak smělou a rozhodnou byla na poli pojišťování dělnického. Zákony z 15. června 1883, 6. července 1884 a 22. července 1889 i některými je doplňujícími z let 1885—1887 uskutečněna byla obsáhlá soustava povinného pojištění nemocenského, úrazového a pak invalidního i starobního, zabezpečující pojištěným pro případy právě vytčené nejnutnější míru výživy. Náklady nesou, pokud jde o pojištění úrazové, podnikatelé výhradně, pokud jde o větve ostatní, částečně; k invalidním a starobním rentám poskytuje příplatky říše. Není zde důvodu, pouštět se do podrobností té obsáhlé organizace, jež dojistu snese nejednu opravu. Ale nesmírný dosah její dosvědčuje skutečnost, že v nemocenském pojištění, v něž dosud nejsou pojati dělníci zemědělství, činil r. 1891 počet pojištěných přes 7 milionů, v úrazovém, na zemědělství a jiné obory rozšířeném, 18 milionů osob, mezi nimiž na 4 miliony samostatných rolnických hospodářů, držících méně než po 10 hektarech půdy; starobnímu a invalidnímu pojištění pak podrobeno jest nejméně 12 milionů dělníků.

Veliký význam těchto sociálních opatření nespočívá pouze v důkazu, že bylo možno pomoci měrou aspoň před nouzí chránící jednomu z nejbolestnějších nedostatků života dělnického, kterémuž pomoci pouhou i sebe prozíravější samočinností jednotlivců jest naprosto nemožno. Je tu ještě jiná stránka zásadně závažná a to jsou právě povinné příspěvky měrou tak obsáhlou uložené podnikatelům. Jen náklady úrazového pojištění, výhradně spadající na vrub jejich, činily za prvních šest let trvání jeho dohromady 156 milionů marek a za příčinou zavedené při tom soustavy rozvrhovací stoupají rok od roku a budou ještě stoupati po několik desítek letí. Předepsati podnikatelům příspěvky k pojišťování dělnickému, znamená tolik, jako uložiti jim touž měrou zvýšení mzdy. Vězí v tom předpise tedy kus politiky mzdové, jejíž počátky sice v Německu padají před dobu vzniku nynější jeho pojišťovací soustavy, ale měly tehdy dosah nevalný proti přítomnosti, ve kteréž uskutečňuje se zároveň velikým slohem vědomé účinkování zákonodárcovo na výši mzdy.

Příkladu německého následovalo Rakousko v oboru dělnického pojišťování nemocenského a úrazového, kteréžto posléz řečené se nyní též u nás přes původní hranice dále rozvíjí. Působil ale dojista morální účinek nové, svou velikostí překvapující úpravy německé také při usnesení sněmovny francouzské z r. 1889, kterouž systém povinného pojištění schválen pro závody hornické. A již i ve Švýcarsku dostává se otázka povinného pojišťování do proudu.

*

Obrátím ještě zcela stručně zřetel svůj ke dvěma zbývajícím hlavním oborům sociální politiky hledící k dělnictvu.

Předem k otázce koaliční.

Smlouva pracovní, určující podmínky práce a mzdy, je vyrovnáním sporu prospěchového obou stran při ní účastněných. Na každé z těch stran působí větší či menší měrou soutěž mezi soudruhy, soutěž dělníků, soutěž podnikatelů. Čím úsilovněji ona na té či oné straně vládne, tím větší měrou jest pro tu stranu živlem oslabujícím, a ježto z pravidla bude důtklivější ve straně četnější, na konečné vyřízení naléhavěji odkázané, tedy na dělnické, není nic zřejmějšího, než že právě na té straně vzejde tužba, sdružením a sjednoceným postupem vyloučiti soutěž vzájemnou a jednotu svou položiti na váhu při jednáních o obsah smlouvy pracovní.

Tak vznikají přirozeně snahy a pokusy koaliční na straně dělnictva, kterým pak stejně přirozeně se odpovídá koalicemi podnikatelů. Pravím-li

»přirozeně«, naznačují tím, že rozvinují se ty snahy s bezděčnou nutností ze samé povahy našich platných řádů, pokud tyto práci námezdnou učinily zbožím, jehož cena rovněž jako ostatní podmínky trhu určují se svobodnou smlouvou soutěží ovládanou. Proto také koaliční ruch — nikoliv neznámý již v pozdějších časech cechovních — záhy se dostavil i v novověkém průmyslu. Že však na straně dělnické vrcholil rád ve vymáhání požadavků stávkou, a to třeba i porušením závazků ještě platně trvajících, bylo jemu zákonodárství evropské z počátku naprosto nepřívětivo, stíhající dělnické koalice tresty i tehdy, když tu nebylo ani zlovolných vybočení proti majetku a osobám, aniž porušení soukromoprávních závazků. Teprve pozdější poznání, že toto obě sluší různiti, vedlo k obratu v zákonodárství, totiž k uznání neb aspoň trpění dělnických koalicí. Příklad toho jeden ze států, jenž je zjevně uznal, uvedl jsem anglickými »Trades Unions«. Následky byly dobré. Sdružení z počátku výhradně bojovná stala se nositeli důležitých sociálních úkolů, které nerozvážné bojovnosti daly blahodárnou uzdu.

Leč jejich vývoj na tom neustal.

Když se vede zápas o obsah smlouvy pracovní dvěma organisovanými šiky, a zkušenost dá pocítiti i dosah škod, které štěstí války, také zde nejisté, dnes té a zítra druhé straně přinášívá, zjedná si bezděčně půdu myšlenka uvarovati se boje smírným ujednáním skrze výbory z obou stran vyslané. To jest diplomatické odklizování nebezpečí válekového v sociální otázce.

Takto zase nejprv v Anglii se vyvinulo a stále pevněji zakotvovalo nové zřízení opírající se na straně dělnické především, ač ne veskrz, o Trades Unions. Jsoutě to sbory z obou stran stejným počtem zvolené v prvé řadě k ujednání podmínek budoucích smluv pracovních, ve druhé i k vyřizování jednotlivých sporů vzešlých z porušení trvajících smluv. Ujednání samo buď se provede prostým dorozuměním užších výborů obou stran (conciliation) či, nevedl-li pokus o ně k cíli, nestrannými rozhodčími (arbitration) a zůstane pak na ustanovenou dobu závaznou normou pro obě strany. Bylo-li pojato podrobení se výroku rozhodčích předem do smluv pracovních, jest výrok ten i žalovatelným.

Z bojovné organisace vyrůstá tedy organisace smírná, při níž oba rozhodující činitelé výrobního procesu — kapitál a práce — jako rovnocenní vystupují na dějiště jednání, věc to plná hlubokého mravního dosahu.

V žádném státě evropském nevyvinula se svépomocná odborová sdružení dělnická k takové rozsáhlosti a moci, jako v Anglii. Proto také útvary jim obdobné, jež na př. ve Francii vznikly pode jménem syndikátů děl-

nických a v Němcích jako t. zv. Gewerkvereine, nemohly rozvinouti působnost, která by se jen z daleka mohla měřiti s účinností jejich vzorů britských. Nemohly tudíž jinde ani — až na řídké výjimky — vytvořiti se vlivem jejich podobné orgány pro smírná ujednávání, ani též stejně vyzrání duch sociální rovnocennosti, charakteristický plod anglického vývoje. Přes to vykonaly a konají mnoho prospěšného v oboru sprostředkování práce a podporování soudruhů nezaměstnaných. K usnadněnému sprostředkování práce ve Francii podala před lety Paříž syndikátům pomocnou ruku zřízením ústřední bursy pracovní.

Ale neocenitelný význam smírných sborů pro zamezení prudkých výbuchů sporu prospěchového vyvolal na pevnině záhy snahu podporovati zřizování jejich alespoň zákonným upravením základů pro ně. Dosud s výsledkem nevelkým. Podobá se, že přirozený postup ve věci té bude vyžadovati jistého přípravného stupně, jakým býti se vidí zatím dělnické výbory závodové, jakožto orgány, kterým vedle účasti ve správě humanitních zařízení závodových náležeti bude, aby projednávaly spolu s podnikatelem předpisy řádů pracovních a po případu i sazby mezdní. Z těch základů snáze konečně podaří se vypěstovati ve větších sídlech určitých industrií i místní sbory smírné, složené z volených zástupců obou stran. Jest povědomo, že také v Rakousku ocitla se myšlenka výborů dělnických již v proudu jednání parlamentního.

Mnohem určitější podoby nabývají zatím zařízení k tomu podnikaná aby sloužila čtvrtému z hlavních úkolů úvodem naznačených, totiž pravidelnému z p r a v o d a j s t v í o poměrech dělnických, jež může po případu býti také položeno mezi úkoly zvláštních z á j m o v ý c h z a s t u p i t e l s t e v dělnických. Orgány pro stálou evidenci poměrů dělnických i kromě inspektorů živnostenských již namnoze trvají. Budiž jen uveden anglický úřad pro statistiku dělnickou, zřízený 1886 a připojený ministerstvu obchodu; německá říšská komise pro statistiku dělnickou založená r. 1892 a téhož roku v život uvedený Office du travail francouzský; konečně též švýcarský sekretariát pracovníký od roku 1887 zavedený jako orgán spolků dělnických, však vydržovaný státní podporou. Berlínská konference z roku 1890 usnesla se dokonce o resoluci, která se přimlouvá nejen za zřízení takové pravidelné služby zpravodajské na shodných základech, nýbrž i za vzájemnou výměnu nabytých vědomostí. Zájmová zastupitelstva pak v podobě úřadů pracovních neb komor dělnických stala se již netoliko předmětem úvah literárních, nýbrž i návrhů v zákonodárných sborech. Tak zejména zase již po dvakráte v Rakousku.

Jsem u konce svého chvatného náčrtu nejhlavnějších momentů z vývoje evropské sociální politiky vzhledem k dělnictvu. Jakkoliv to byly jen kusé ukázky, bude přece možno bez nebezpečí omylu vyvoditi z nich jisté důsledky.

Především by to sotva posloužilo k plnému, správnému pochopení, kdyby se vývoj vyličený měl bráti v úvahu jen se stanoviště každého jednotlivého ze států súčasněných. Novověká velkovýroba průmyslová vyvolala jisté stejnorodé poměry sociální a z nich vyplývá pro sociální politiku též jistá stejnorodost cílů. Vždyť i v rozvoji cechovních řádů řemeslnických ve stoletích minulých se naskytly podobné mezinárodní srovnalosti. Stejnorodost cílů nemá sice vesměs za následek i stejnorodost prostředků; vadíť tomu jednak rozdílnosti národního charakteru, jednak různosti v tradicích ovládajících ducha zákonodárství a správy. Přes to viděli jsme hojně příklady shody dosahující až i na samy prostředky a tím vysvětlené, že se zařízení v jednom státě vypěstovaná přenášejí do jiných. I tak můžeme říci, že sociální politika států evropských — a bude lze ten výrok rozšířiti na státy evropské osvěty vůbec — jeví se nám na sklonku XIX. věku jako celek, jehož jednotlivé články náležejí sice původem svým určitým národům vedoucím, kterýž ale v jádru svého vývoje zachovává stejnoměrný ráz.

Druhé pak: ten vývoj není dovršen ani ve státech na tom poli nejpokročilejších. Ano podobá se, jako by zrovna v těchto přibývalo snahy zkracovati časové odstavec v postupu toho díla a připravovati nové problémy vedle těch, které jako vývojové tendence již spočívají v zařízeních provedených.

Tak zejména se podobá, že ochranné zákonodárství tam, kde již dospělo k ustáleným zásadám a dokonalejšímu jich propracování, nyní se bude rozvíjeti ve specialisování přihlížející ke zvláštnostem jednotlivých větví výrobních. Různá míra a povaha nepříznivých vlivů, které vykonávají rozličné výrobní procesy na život fysický, vyhledává podrobnějšího přizpůsobování veřejných ochran těmto poměrům. Nejednen počátečný krok již učiněn vzhledem k živnostem povahy zvláště nebezpečné zdraví lidskému. Význam mají rozdíly právě řečené i pro otázku pracovní doby, jejíž šablonovité upravování s nimi se nesnáší. V tom pak dáno jest hledíště, s kterého patřiti sluší na šablonovitý požadavek obecné osmihodinné práce denní. Zastánci jeho nepřihlížejí dosti ke skutečnosti, že míra potřebné ochrany jest nestějná podle rozdílnosti námahy a nároků na fysickou

i intelektuální sílu a podle toho, vyplněna-li jest dle povahy jednotlivých živností doba pracovní skutečným nepřetržitým konáním práce, či jenom výkony přervanými delší či kratší, řidší či hojnější dobou pouhého čekání v pohotovosti.

Také soustava dělnického pojištění ani v nejpokročilejších státech není dovršena tak, že by čelila již všem příhodám osobního života a výdělkových procesů, vzhledem na kteréž nutno jest upevniti existenci námezdných dělníků a jich rodin tou měrou, aby znenáhla byl pro nejširší vrstvy jejich v potřebné úplnosti proveden podobný způsob hmotné zabezpečení, který tak blahodárně jest uskutečněn ve zřízeních služebních i výslužných dnešních veřejných zřízenců. Arci v našem případě není pro uskutečnění jeho jiné cesty nežli pojištění. Proto bude další budování soustavy pojištění dělnického ještě dlouho mezi nejdůležitějšími úkoly politiky sociální. Tou dobou na př. v Německu již přetřásá se nový příští článek jeho dělnické soustavy pojišťovací — pojišťování vdov a sirotků. A povahu problému přímo evropského zjednává si otázka, kteráč čeliti jedné z nejcitelnějších slabín nynějšího výrobního života — měnivé hře konjunktur, která uvrhuje často i veliké skupiny dělnictva v prázdň nezaviněnou a nezřídká tím v ochuzení, jehož následky nezhojí potom někdy ani mnoholetý stálý a dobrý výdělek. Pro dělníka, jenž nemá výdělku a tedy ani možnosti, aby platil příspěvky na ostatní větve pojištění, stává se i prospěšnost těchto samých pochybnou. Proto vězí tak veliký kus sociální úlohy v otázce této, proto dnešní horlivý zájem o ni. Vedle pokusů praeventivních opatření — zprostředkování práce a zjednání příležitosti k ní — vystupuje již v obrysech určitějších problém pojištění prázdňového.

I do dělnických poměrů v zemědělství zasáhla již novější sociální politika některými větvemi pojištění dělnického: Kde zvláštní příčiny k tomu nutkaly, stalo se to i v samém oboru ochranném, jako v Anglii, pokud tam je obyčejem najímati dělníky na saisony v tlupách, zv. Gangs, anebo v Rusku, kde po zrušení nevolnictví ukázala se potřeba poměry námezdné práce v rolnictví zákonně upraviti, arcí ne výhradně jen k ochraně dělníka. Povšechně ovšem již pro samu ohromnou rozdílnost poměrů nebude lze užiti pro dělnické poměry v zemědělství šablon ochrany dělnictva průmyslového. —

Majíce toto na zřeteli můžeme nyní doplniti úvodní svou definici sociální politiky evropské vzhledem k dělnictvu. Ona s ostatními články politiky sociální jest procesem vývojovým, který budovu společenských řádů podrobujे postupně přestavbě, aby v budově té všem ji obývajícím

byly poskytnuty podmínky pobytu hostinnějšího, způsobilého sloužiti snazšímu a stejnoměrnějšímu postupu za společnými ideály životními. Touto svou tendencí jest sociální politika nynější zrovna tak charakteristickým zjevem XIX. věku, jako vynález železnic a telegrafu.

Zdařili se dílo to, jehož budoucí fáse nelze určitě předpověděti, a jehož konečné dovršení dojísta tají se v mlhách vzdálené nám doby budoucí — to nezávisí pouze na zákonech a nařízeních, nýbrž převážnou měrou na tom, kterak budou jednotlivé třídy společenské — a to ne pouze ony, o jejichž bezprostřední prospěchy tu předem jde — to dílo podporovati a ve směrech, jež zákonodárce ovládnouti ani nemůže, doplňovati. Toho, oč zde běží, dnešní můj úkol dále arci se netýká.

Tím, že dílo sociální politiky novověké označeno jest jako postupná přestavba, vytčen jest i zásadní rozdíl jeho od snah a návrhů, které mají na zřeteli novostavbu úplnou — ať náhlou či postupnou — s obětováním i těch základních pilířů nynějších řádů společenských, které jsou stále živým zdrojem samočinných úsilí pokrokových a mravně tak působivé samozodpovědnosti osobní, zdrojem, jehož nízkou ceniti aspoň těm bude nesnadno, kteří nesdílejí optimistickou víru, že nové řády veřejné změní i lidské pudy, vlastnosti a povahy. Tomu bludu stejně propadli liberální nadšenci francouzské revoluce, jako dnešní nadšenci socialismu.

Na všechen způsob zdá se mi býti nepochybně, že každý poctivý muž, jenž jakkoliv, ať skutkem, ať slovem, jež bývá někdy víc než skutkem, zasahovati chce ve vážné záhady společenské, povinen jest naproti této sociálně-politické alternativě zaujmouti určité stanovisko a přiznati zjevně barvu. Že se to nestalo neb aspoň nestalo zevšad určitě, když v nejnovější době v mladé inteligenci české probuzena byla touha k předčasně aktivní účasti v řešení otázky sociální — to pokládám za osudné pochybení. Celé vzdělanstvo naše, i jeho nadšením planoucí dorost, musí sobě uvědomiti — ať jakkoliv jinak názory se rozcházejí — že jeho místo není tam, kde propasti společnost rozrývající se rozšiřují, nýbrž tam, kde ony úsilnou, trpělivou, radostnou prací stavební se překlenují ve znamení sociálního míru.

*